

MAKKAI LÁSZLÓ

Egy kis szakmai ördögűzés

C. C. Giurescu „Errare humanum est, perseverare diabolicum” mottóval a Revista de Istorie c. folyóirat 1975. 6. sz. 941–948. lapjain bírálja a Histoire de la Hongrie (Bp. 1974) c. kötet (a továbbiakban HdH) román vonatkozásait. Megállapítja, hogy a kötet szerzői „a románok ókori és középkori történetével kapcsolatban megismétlik az 1944 előtti történetírás tévedéseit és előítéleteit”.

A „tévedéseket és előítéleteket” cáfolva, mindenekelőtt kétségbe vonja azt az állítást, hogy a római hódításkor a háborúban elesett, a rabszolgának eladott és a római provincia határain túlra menekült (ún. szabad) dákok kiesésével Dáciában „valóságos demográfiai űr” keletkezett. A „demográfiai űr” kifejezést a továbbiakban úgy magyarázza, mintha a HdH a dák nép teljes kipusztulását állítaná s ezt a látszatot azzal is növeli, hogy egy kevéssel alább következő mondatot (19. l.) így fordít: „a dák nép fennmaradását erősen kétségbe kell vonnunk”, holott a valóságban ott ez áll: „maga a dák nép fennmaradása is súlyos veszélybe került” (profundément compromise). A továbbiakban a HdH megállapítja, hogy a dák „arisztokrata rétegnek sok vért kellett vesztítenie”, „a valaha erősen népes hegyvidékek szószerint kiürültek, a lerombolt dák várak körül a földművelés eltűnt, úgy, hogy a régészek az életnek semmi nyomát nem találták”, viszont „a folyóvölgyekben élő, La Tène civilizációt képviselő lakosságról nem tudjuk, hogy dákokat kell-e látnunk bennük, s ha igen, milyen arányban” (ti. a La Tène civilizáció más etnikumoké, pl. a kel-táké is volt). A HdH szövege megengedi tehát, hogy Dácia folyóvölgyeiben maradhatott fenn dák népesség, C. C. Giurescu így valójában nem a HdH álláspontjával, hanem csak egy annak tulajdonított állásponttal vitakozik.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a Román Népköztársaság Akadémiája által 1960-ban kiadott „Istoria Romíniei” c. reprezentatív mű I. kötetének 382–389. lapjain Eutropius római történésznek azzal az állításával kapcsolatban, hogy Traianus Dáciába „az egész római birodalomból végtelen sok embert telepített”, ez áll: „Az antik szerző állítása nem retorikus túlzás, mint hinni lehetne, hanem szükséztől egy tagadhatatlan valóságot fejez ki, amelyet a feliratok és Dácia rómaiak alatti népességére vonatkozó összes tudósítások megerősítenek. Dácia tömeges betelepítését, amelyet különösképpen kiemel a római történész, meghatározták a meghódítás körülményei; a dákok feletti győzelemmel végződött két heves háború után . . . Dácia kifogyott a férfiakból.” A HdH sem mond sem többet, sem kevesebbet.

C. C. Giurescu viszont az ellenkezőjét kívánja bizonyítani. A Traianus által győzelmének emlékére Rómában emelt oszlop ábrázolásain a dákok egyrésze megadja magát a rómaiaknak, más része marhacsordákat hajt maga előtt; mindez szerinte azt jelenti, hogy az önként meghódítottak hazatértek és békén továbbéltek. A helyes magyarázat — mint azt számos román történész is vallja — azonban az, hogy az önmagukat megadóik közül került ki a Traianust kísérő orvos, Kriton szerint 50 000-re tehető, Rómába elhurcolt rabszolga (Istoria Romíniei I. 389), a csordákat hajtókról pedig ugyancsak az Istoria Romíniei I. 389 állapítja meg, hogy „igazabbnak látszik az a nézet, hogy ez az utóbbi jelenet a dák lakosságnak a várak zónájából való kilakoltatását és könnyebben ellenőrizhető helyekre való telepítését ábrázolja”. Mindez össz-

hangban áll a HdH szövegének a hegyvidékek elnéptelenedésére vonatkozó megállapításával, amelyet C. C. Giurescu László Gyulának „Vértesszöllöstől Pusztaszertig” c. műve (Bp. 1974) 122. lapjáról vett idézettel próbál cáfolni: „Az erdélyi dák várak elhelyezkedéséből nyilvánvaló, hogy a dákokat a római seregek nem semmisítették meg teljesen.” Elfelejtí azonban László Gyula mondatát továbbidézni: „ezek a várak ugyanis az erdős területek közé vezető völgyeket védik. pontosabban szólva: megvédték a mögöttük tömörült szabad dákokat”. László Gyula tehát nem a római hódítás *előtti* dák várakról beszél, melyeknek környéke elnéptelenedett, hanem a római hódítás *után* a provincián kívülré menekült szabad dákok új váraitól.

A dákok fennmaradásának bizonyítékát látja C. C. Giurescu a Noricumban, Pannóniában, Macedóniában, Mezopotámiában, Britanniában s más — Dácián kívüli — tartományokban római katonai szolgálatot teljesítő mintegy tíz dák csapattestben, ezek azonban bizonyára a biztonság okáért hazájuktól messzire küldött dákokból álltak, amit megerősít az is, hogy magában Dáciában a katonaság Britanniától Palmyráig a birodalom egész területéről származott, bennszülöttekből toborzott segédcsoportokról két feltételezett és egyetlen biztos, de késői (230 körüli) adat maradt (Istoria Romîniei I. 373—375), holott pl. a szomszédos Pannóniában már a legkorábbi időkől kezdve folyt a helyi lakosság besorozása. További bizonyítékul hozza fel C. C. Giurescu a dák lakosság tömeges fennmaradására a dáciai feliratokon található dák neveket. A 3000 ismert névből azonban — mint ő maga is mondja — csak 60 a dák (s ezek, minthogy trák nyelvű népek nemcsak Dáciában éltek, hanem a Balkánon is, lehetnek részben a provincián kívülről bevándoroltak nevei is!), amit C. C. Giurescu azzal magyaráz, hogy a dákok felváltottak voltak, és sírkövet csak a városiak emeltek. A dáciai falvak etnikumáról azonban — mint láttuk — semmi biztosat nem tudunk, ezzel szemben a nevek elárulják a városok lakosságának nagy többségében idegen eredetét. Persze a városiak nem jelentettek nagy tömeget, hiszen Dácia a birodalom legkevésbé városias tartománya volt mindössze 11 városával (így vélekedik az Istoria Romînilor I. 368. szerzője is).

Döntő érvnek tekinti C. C. Giurescu a földrajzi neveket. Dák eredetűnek tartja a Dunáre (Dunaris), Argeş (Argessos), Bîrzava (Bersobis városnév!), Someş (Samus), Olt (Aluta), Tisa (Tissos), Ompoi (Ampellum városnév!), Motru (Amutrin városnév), Cerna (Dzierna), Buzău (Museos) folyóneveket. Ezek valóban mindmáig fennmaradtak, a probléma csak az, hogy a román nyelv hangfejlődési törvényeivel ellenkező alakban (az *a* hangból nem lett *o*, mint Samus-Someş, Aluta-Olt, Ampellum-Ompoi esetében, hanem a, pl. aqua-apa, arcus-arc stb.), tehát a románok sem a dákoktól, sem a rómaiaktól, hanem valamely más, később itt élt néptől, pl. a szlávoktól vagy a magyaroktól vették át ezeket a neveket, mint a Tîrnava, Bistriţa ill. Lăpuş, Arieş, Niraj (ez utóbbiak a Lăpos, Aranyos, Nyárad átvételei) folyóneveket is. (Ld. bővebben Kniezsa István: Kelet-Magyarország helynevei. In: Magyarok és románok. I.) Egyébként C. C. Giurescu egyetlen nyelvészeti érve, mellyel a román „troian” (jelentése: sánc) szót Traianus császár nevéből származtatja s az a-o hangváltozás bizonyítására használja, másnak mint játékos ötletnek nem tekinthető. Ebben a kérdésben illetékesebb C. Daicovicu az Histoire de la Roumanie (Édition Horvath 1970) 77. lapján az Alutus, Maris és Samus, tehát a legjelentősebb erdélyi folyónevekről azt tartja, hogy „ezeknek a neveknek a fejlődése [a román nyelvben t. i.] magán viseli a nyomait annak, hogy a VI—VII. században ezeken a területeken élő szlávok használták őket”. Azt mondja a HdH is, hogy ezek a nevek a szlávoktól kerültek a románba. A C. C. Giurescu által felsorolt dák eredetű helységnevekből viszont egyetlen egy sem él ma a román nyelvben. Ezért állítja a HdH, hogy ha maradtak is dákok a római hódítás után Erdélyben, előbb-utóbb felszívódtak a később jött népekbe a római vagy romanizált lakosságnak azzal a részével együtt, amelyik 274. a provincia feladása után esetleg még helybenmaradt.

Nem sok jelentősége van ezek után annak az érvnek, hogy „az őslakosság tartós ittlétének utolsó bizonyítékait a római uralom elleni felkelések szolgáltatják”. Négy ilyen felkelést említ C. C. Giurescu, de egyikről megállapítja, hogy a szabad dákok, jazigok és roxolánok mozgalma volt, tehát tulajdonképpen külső támadásnak s nem felkelésnek kell tekinteni. A másik háromról

semmi közelebbit nem mond, de a már idézett *Istoria Romînilor* I. a 430. lapon világosan megmondja, hogy „az frott adatok semmit sem mondanak közvetlenül a dáciai felkelésekről”. A C. C. Giurescu által Antoninus Pius idejére tett második lázadásról az *Istoria Romînilor* I. 431 azt írja, hogy az adatról „nem tudjuk, hogy a szabad vagy a tartománybeli dákokra vonatkozik-e”. A harmadik lázadásról ugyanott a 432. lapon ez áll: „nincs egyetlen világos utalás se arra, hogy a dáciai bennszülött lakosság részt vett-e a római kizsákmányolás elleni harcban, de ezt elképzelhetjük”, végül a negyedik lázadás ugyancsak a 432. lapon mint a „falusi arisztokrácia által kizsákmányolt bennszülött parasztság hatalmas felkelése” kerül jellemzésre, s nem mint a dákok szabadságharca a római hódítók ellen. Így a „dák lázadások” semmit sem bizonyítanak a dák nép fennmaradásáról. Egyébként, ha ilyen lázadások lettek volna, azok a feltételezett dák őslakosság feltételezett romanizálódását inkább akadályozták, mint előmozdították volna.

A dák őslakosság bizonyos mértékű fennmaradását, ha nem is C. C. Giurescu fenti, vitatható érvei alapján, még el lehet fogadni, mint a HdH is teszi, annál kevésbé azonban a romanizált dákok tartós továbbélését Dáciában a római uralom megszűnése után. A IV. századból C. C. Giurescu által említett két dáciai latin felirat nem datált kőoszlopon, hanem két fémtárgyon, egy bronzablácán és egy ezüstitubulán maradt fenn (*Istoria Romînilor* I. 621). Akárhonnan odakerülhetnek, pl. az itt élő gótok hadizsákmányaként is. Római pénzek, római kerámia nemcsak Dáciában, máshol is Európában külső importból származhattak. De mindennek a jelentősége másodlagos amellet a kétségtelen tény mellett, amelyet C. Daicovicu, a nemrég elhunyt ismert román régész, a dákoromán kontinuitás harcos képviselője maga szögezett le a fentebb idézett *Histoire de la Roumanie* (1970) c. szintézis 86–87. lapjain: „Az V. század második fele . . . mélységes zavarok korszakát nyitja meg . . . Minden, eddig dákoromán népességűek ismert helység, nagy vagy kicsiny, elhagyottnak látszik . . . az autochton dákoromán népesség nem mutatja olyan határozottan jelenlétét a régészeti maradványokban . . .” „Valójában csak a régi helységek ideiglenes elhagyásáról van szó . . . és a dákorománoknak a hegyekbe való visszavonulásáról . . . Az autochton lakosság itt kevésbé helyhez kötött pásztoréletet folytatott . . . Ez magyarázza a helységek és városok régi neveinek elfeledését . . . amelyeknek a szlávok érkezésükkor új neveket adtak . . . Csak egy idő múlva, amely nem lehetett nagyon hosszú, jöttek vissza bennszülöttek . . . a szlávok által elfoglalt területekre, a VIII. századdal kezdődőleg . . . s átvették az idegenek (szlávok, magyarok stb.) által adott helyneveket.” C. Daicovicu szerint tehát legalább 2–3 évszázados űr van a dáciai dákoromán—román kontinuitásban a szlávok és magyarok által elfoglalt síkvidéken. A hegyekről, ahová a bennszülöttek visszavonultak, tartózkodik bővebbet mondani, viszont megállapítja, hogy a források több évszázados hallgatása után „az első nagy bizonyító erejű történeti érv az erdélyi terület román—szláv vajdaságainak említése III. Béla király névtelen jegyzője által”. Mint tudjuk, Anonymus a XIII. század első éveiben írta művét, tehát az HdH megállapítása, hogy az erdélyi román pásztorok a XIII. század elején tűnnek fel a forrásokban, C. Daicovicu szerint is megfelel a valóságnak. C. Daicovicu nem titkolja, hogy a forrásoknak az V. és XIII. század közti hallgatását ezidőszert csak feltételezésekkel lehet áthidalni, annál inkább, mivel „nehéz határozottan megkülönböztetni, hogy e századok településeinek és sírjainak tartozékaiból mi az autochton örökség és mi az, amit kizárólag vagy jó részben a szláv népességnek kell tulajdonítani”.

Ezt a tudóshoz méltó böles óvatosságot sajnos nem követi bírálataiban C. C. Giurescu, hanem Anonymusnak a magyar történetírás által már régen leleplezett módszerét, a maga korának viszonyaiból való visszavetítést tette magáévá és mindenestől elfogadja annak meséit, román vajdákkal népesítve be a magyar honfoglalás korának Erdélyét. Háromszáz évvel később élt középkori történésznek hitelt adni olyan alapvető módszertani hiba, amellyel vitatkozni sem érdemes, legfeljebb meg lehet kérdezni, hogy a HdH szerzőire alkalmazott, fentebb idézett mottó vajon nem inkább a bírálóra talál-e. Ha a HdH szerzői is Anonymusra építettek volna, az erdélyi népi prioritás kérdését eldöntöttnek tekinthetnék azzal, hogy Anonymus a székelyeket „Áttila király népeinek” mondja, tehát Erdélyben legalább az V. század óta éltek magyarok, míg a románok

legjobb esetben is (C. Daicoviciu fentebb idézett véleménye szerint) csak a VIII. században érkeztek oda a hegyekből (esetleg a balkáni hegyekből?), azaz három évszázaddal a magyarok után. De a történész dolga nem ilyen könnyű, ha tudományos igényt támaszt nemcsak másokkal, hanem elsősorban önmagával szemben . . .

Végül, csak a teljesség kedvéért, meg kell említeni C. C. Giurescunak a sok, másoktól vett és régóta ismert érve mellett egy saját ötletét, azt ti., hogy a román „păcură” = nafta szó is a dákoromán kontinuitás bizonyítéka, mert a latin „picula” szóból származik, márpedig kőolajat a legújabb időkig csak a Kárpátok vidékén termeltek ki. Elfelejteti azonban, hogy a „picula” a „picus” = szurok származéka és nyilván csak hasonló halmazállapota és színe miatt alkalmazták valamikor és valahol a kőolajra. Hogy hol, az is nyilvánvaló, mert C. C. Giurescu maga idéz későközépkori moldvai és havasalföldi említéseket, tehát onnan, ahol valóban volt és van kőolaj, de ahol nem volt római hódítás, következőleg dákoromán kontinuitás sem. Erdélyben viszont a legújabb időkig nem találtak kőolajat, ott tehát a păcură szó sem alakulhatott ki, sem a rómaiak alatt, sem később. A dákoromán kontinuitás ellenzői így C. C. Giurescunak egy kítűnő érvet köszönhetnek.